

Wel kan men Gielkens' woorden (70) onderschrijven: 'Bij zijn oom en zijn neven en nichten vond [Marx] ook een gastvrij huis en kon hij intellectuele discussies voeren over allerlei onderwerpen met ruimdenkende, liberale ubiquitousen. Een hem nader staande familie had Marx niet'.

R. de Jong

G. J. Schutte, J. B. Weitkamp, *Marken. De geschiedenis van een eiland* (Amsterdam: Bert Bakker, 1998, 360 blz., f49,90, ISBN 90 351 1902 9).

De titel van dit boek doet vermoeden dat de lezer een uitgebreid historisch exposé krijgt in het stramien van 'ontstaan tot heden'. In de inleiding wordt duidelijk dat 'de' geschiedenis zich beperkt tot globaal de jaren 1850-1950. Bovendien staat niet zozeer het verleden als wel de beeldvorming over het verleden centraal. De auteur (Schutte is de schrijver, Weitkamp deed een groot deel van het onderzoek) wil het klassieke beeld — Marken als een folkloristische bijzonderheid — toetsen aan de historie. De intentie is hierbij het verleden te ontdoen van zijn mythes.

In de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw is het eiland Marken een kleine zelfstandige gemeente. Die zelfstandigheid had vanwege het geringe inwonertal (van 626 in 1815 tot 1506 in 1951) haar beperkingen. De bewoners moesten daarmee leren leven. Het plaatselijke bestuur was in handen van telgen uit een beperkt aantal Markense families. De schoolmeester, dorpsdokter en predikant behoorden tot de plaatselijke elite en kwamen veelal van buiten de gemeente. De kerk speelde een voorname rol in de gemeenschap. Eind jaren tachtig van de vorige eeuw kwam het (zoals elders) tot een scheiding binnen de gelederen van de godvruchtige bewoners van Marken. De orthodoxe hervormde gemeente kreeg een gereformeerde kerk naast zich. De belangrijkste inkomstenbron voor de Markers was tot omstreeks 1930 de visserij. Het water leverde een middel van bestaan maar bracht met regelmaat rampspoed. Nog in 1916 werd het eiland getroffen door een verschrikkelijke watersnood. Als eiland lag de gemeente enigszins geïsoleerd, maar er waren geregeld contacten met de wal. Een kleine plattelandsgemeente kortom, zoals meerdere destijds, op een eiland.

Maar de naam Marken is in tegenstelling tot de meeste andere kleine gemeenten tot ver over de landsgrenzen bekend. Al vroeg in de negentiende eeuw was er belangstelling voor het eiland en zijn bewoners. In literaire werken werd een beeld opgeroepen van een traditionele, besloten, christelijke gemeenschap, levend van de visserij. Een beeld, al was het soms bezijden de waarheid, dat paste binnen het romantische gedachtegoed rond folklore en Oud Holland. Een stereotiepe beeldvorming, later goed voor de toeristenindustrie, die bleef voortbestaan en geen recht deed aan de dynamiek en de nuances van de werkelijkheid. Toeristen wisten al vroeg de weg te vinden naar Marken, met een explosieve groei vanaf de jaren twintig. Juist in die jaren begon Marken tekenen te vertonen van een wat achtergebleven gebied. Zo ontbraken elektriciteit en waterleiding. Tegelijk vroeg een deel van de bevolking in reactie op de komst van steeds meer toeristen nadrukkelijk aandacht voor de christelijke zondagsrust. In deze jaren versterkte dat voor buitenstaanders het beeld van een traditionele — christelijke — gemeenschap van weleer. Naast folklore werd het een bijzonderheid en de toeristen 'ontdekten' Marken. Maar een deel van de Markers hielp dat beeld een handje omdat de bezoekers inkomsten opleverden. Ten slotte ging men er zelf in geloven. Deze studie maakt dit goed inzichtelijk. Wel vind ik het jammer dat in dit kader de invloed van de nabije wereldstad Amsterdam op deze ontwikkeling onbesproken blijft. Waarom kwam juist Marken in beeld? Zoals gezegd, er waren destijds heel

wat meer kleine gemeenten, zoals IJzendoorn in de Betuwe of het dorpje Heerewaarden nabij Zaltbommel. Zelfs kleine gemeenten die net als Marken een eiland waren, bijvoorbeeld Schiermonnikoog of Ameland.

Natuurlijk veranderde ook Marken en is het folkloristische Marken (nu) een schijnwereld. Ook Marken had te maken met een dynamische wereld en leefde niet onder een stolp. Economische recessies hadden hun weerslag op Marken, nieuwe denkbeelden en uitvindingen zoals de telefoon vonden — soms na lange tijd, maar toch — hun weg naar het eiland. Marken was meer dan het trio eiland-visserij-calvinisme. Toch kan ik mij soms niet aan de indruk onttrekken dat de mythische beeldvorming de werkelijkheid in een bepaalde tijd redelijk benaderd heeft. Zo is de illustratie dat er ook twee bakkers, enkele kruidenierswinkeltjes en een tapper waren (55-56) niet bepaald overtuigend om aan te tonen, dat niet alle inwoners hun brood verdienden als visser of schipper. In 1909 was volgens tabel 8 (228) in het boek nog 85,6% van de Marker mannen werkzaam in de visserij. Ongegrond is het beeld van een vissende bevolking dan toch niet. Nadien veranderde de werkelijkheid betrekkelijk snel, totdat de visserij als inkomstenbron vrijwel verdween in de jaren dertig. Maar toen was het cliché allang gevormd. De kerkelijke verdeeldheid van de eilandbewoners sinds 1889 was geen unicum, maar had in de gemeenschap wel grote gevolgen door het onderwijs, de sociale zorg en de dorpspolitiek. Als binnen een kleine gemeenschap van orthodox hervormden een afscheiding ontstaat naar gereformeerden, dan is het toch niet vreemd dat het plaatsje bekend staat als streng calvinistisch. De bewoners van Marken hadden, zover de (vervoers)middelen het toelieten, contact met het vasteland. Geheel afgezonderd van de buitenwereld was het eiland zeker niet. Maar pas eind jaren vijftig van deze eeuw was een vaste oeververbinding een feit.

Het lijkt mij soms meer een kwestie van beeldvorming die door de tijd is ingehaald dan een geheel onjuiste voorstelling van zaken. Ook mythes hebben een voedingsbodemp nodig.

S. E. M. van Doornmalen

L. de Klerk, *Particuliere plannen. Denkbeelden en initiatieven van de stedelijke elite inzake de volkswoningbouw en de stedenbouw in Rotterdam 1860-1950* (Dissertatie Utrecht 1998, Historische publicaties Roterodamum CXVII; Rotterdam: NAI uitgevers, 1998, 392 blz., f59,90, ISBN 90 5662 081 9).

De Klerk begon zijn onderzoek vanuit een zekere ongerustheid. Hij bemerkte namelijk bij de huidige Rotterdamse ondernemers een geringe betrokkenheid bij de problemen van de stad. Waardoor kwam dit, zo vroeg hij zich af? Was de geringe interesse het gevolg van hun politieke overtuiging, of kwam zij voort uit hun politieke onmacht? De Klerk besloot de kwestie uit te zoeken. Daartoe plaatste hij zijn vraag in historisch perspectief en beperkte hij het onderzoeksterrein tot de hem vertrouwde bouwwereld. Zo kwam hij tot de centrale vraagstelling van zijn dissertatie: wat bewoog in de periode 1860-1950 de Rotterdamse notabelen tot particuliere initiatieven op het gebied van de stedenbouw en volkshuisvesting?

Vervolgens construeerde De Klerk een theoretisch model betreffende de particuliere drijfveren en poogde hij door middel van een prosopografisch onderzoek aan te tonen dat de Rotterdamse notabelen gedurende de onderzochte periode gezamenlijk optrokken. Deze netwerkanalyse is een duidelijke verrijking van de bestaande kennis, want ondanks het feit dat Callahan in haar studie van de Rotterdamse havenbaronnen iets dergelijks gedaan had, was haar onderzoek beperkt gebleven tot de ontwikkeling van de haven en de daarmee verbonden politieke besluitvorming. Het onderzoek van De Klerk maakt duidelijk dat er ook bij sommige maatschappelijke